

<https://doi.org/10.15407/dse2019.03.057>

УДК 331.556.4:336.743(477)

JEL CLASSIFICATION: F22, F24, J11, J62

О.Г. ЧУБАРЬ

канд. екон. наук, доц., доц. каф. фінансів і банківської справи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
88020, Україна, м. Ужгород, вул. Університетська, 14/405
E-mail: oksana.chbr@gmail.com
ORCID 0000-0002-5952-5034

К.С. МАШКО

канд. екон. наук, заст. дир. з наукової роботи
Закарпатський регіональний центр соціально-економічних
і гуманітарних досліджень НАН України
88017, Україна, м. Ужгород, вул. Університетська, 21/508
E-mail: ekaterinna333@gmail.com
ORCID 0000-0002-2918-7230

ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ В УКРАЇНУ: МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Метою статті є дослідження сучасних макроекономічних особливостей надходження коштів трудових мігрантів в Україну, виявлення їхньої специфіки в регіональному розрізі. Розглянуто вплив трансфертів мігрантів на соціально-економічні процеси на макrorівні та на рівні домогосподарств. Додатково виділено регіональний рівень аналізу (мезорівень), за результатами якого можна буде провадити ефективнішу регіональну політику стимулювання та раціонального використання мігрантських коштів. Проаналізовано статистичні дані Національного банку України щодо динаміки приватних грошових переказів та вказано на важливість удосконалення методики врахування неформальних каналів їх надходжень. Зроблено огляд та досліджено регіональні аспекти надходження коштів мігрантів, особливості та канали їх спрямування в Україну, зокрема, виявлено характерні відмінності динаміки грошових переказів у західні області країни. Розвинуто методичні підходи до визначення обсягів переказів трудових мігрантів на регіональному рівні, що дало можливість наблизити оцінити суми таких надходжень формальними та неформальними каналами у розрізі укрупнених територіальних зон України. Оцінювання переказів мігрантів неформальними каналами здійснено з урахуванням схильності мігрантів до застосування таких способів передачі коштів залежно від країни перебування мігранта. Оцінка формальних переказів

© ЧУБАРЬ О.Г., МАШКО К.С., 2019

ISSN 2072-9480. Демографія та соціальна економіка, 2019, № 3 (37): 57–72

мігрантів базувалася на офіційній статистиці НБУ щодо переказів фізичних осіб у іноземній валюті в Україні у розрізі регіонів. На західні області припадало 53,17 % переказів трудових мігрантів; на східні – 18,47%; на південні – 10,61 %. За результатами розрахунків загальні перекази трудових мігрантів в Україну оцінено у 17,64 млрд дол. США упродовж 2015–2017 рр. Загалом у країні переважає частка переказів, направлених неформальними каналами (10,09 млрд дол. США), однак у територіальному зрізі виявлено суттєві диференціації. Для деталізації та з метою точнішого оцінювання регіональної специфіки рекомендовано вдосконалювати підходи до моніторингу потоків грошових переказів як на макрорівні, так і в регіональному розрізі.

Ключові слова: грошові перекази, оплата праці, регіон, трудові мігранти, формальні та неформальні канали.

O.G. Chubar

PhD in Economics, senior research fellow
State Institution of Higher Learning «Uzhhorod National University»
88020, Ukraine, Uzhhorod, University Str., 14, apt. 405
E-mail: oksana.chbr@gmail.com
ORCID 0000-0002-5952-5034

K.S. Mashiko

PhD in Economics, Deputy director for scientific work
Zakarpattia Regional Centre for Socio-Economic
and Humanities Research of NAS of Ukraine
88017, Ukraine, Uzhhorod, University Str., 21, apt. 508
E-mail: ekaterinna333@gmail.com
ORCID 0000-0002-2918-7230

MONEY TRANSFERS TO UKRAINE BY LABOR MIGRANTS: MACROECONOMIC TENDENCIES AND REGIONAL PECULIARITIES

The aim of the article is to research modern macroeconomic peculiarities of labor migrants' money transfers to Ukraine, revealing the features in a regional spectrum. The impact of the migrants' transfers on socio-economic processes on macro-level and households is examined. Additionally, a regional level of analysis was outlined – mezzo-level, with the help of which it will be possible to conduct more effective policy of stimulation and regional usage of migrant's income. The National Bank of Ukraine statistics on dynamics of private money transfers is analyzed and importance of improvement of methods for accounting informal ways money transfers is stressed. The regional aspect of forming the migrants' income, ways and features of its transfer to Ukraine, specific characteristics and differences in dynamics of money transfers to western regions is reviewed and explored. Methodical approaches to defining amounts of labor migrants' money transfers on a regional level are improved making it possible to approximate these incomes by formal and informal channels in retrospect of enlargement of territorial zones of Ukraine. Assessment of transfers via informal channels is performed in accordance to the migrants' proclivity to those methods depending on the country of a temporary residence. Evaluation of formal transfers is based on official NBU statistic data of private individual currency transfers to Ukraine over different regions. The western regions make up around 53.17% of transfers, eastern – 18.47%, and southern – 10.61%. The total transfers by labor migrant amounted to \$17.64 billion in 2015–2017. Overall, in Ukraine transfers via informal channels (\$10.09 billions) dominate, whereas on a territorial spectrum various differences are present. For detalization and more precise assessment of regional specifics it's recommended to improve approaches to monitoring the flows of money transfers on both macro and regional levels.

Keywords: money transfers, remuneration, region, labor migrants, formal and informal channels.

O.Г. Чубарь

канд. экон. наук, доц., доц. каф. финансов и банковского дела
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»
88020, Украина, г. Ужгород, ул. Университетская, 14/405
E-mail: oksana.chbr@gmail.com
ORCID 0000-0002-5952-5034

К.С. Машико

канд. экон. наук, зам. дир. по научной работе
Закарпатский региональный центр социально-экономических
и гуманитарных исследований НАН Украины
88017, Украина, г. Ужгород, ул. Университетская, 21/508
E-mail: ekaterinna333@gmail.com
ORCID 0000-0002-2918-7230

ДЕНЕЖНЫЕ ПЕРЕВОДЫ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ В УКРАИНУ: МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ

Цель статьи — исследование современных макроэкономических особенностей поступления средств трудовых мигрантов в Украину, выявление их специфики в региональном разрезе. Рассмотрено влияние трансфертов мигрантов на социально-экономические процессы на макроуровне и на уровне домохозяйств. Дополнительно выделен региональный уровень анализа (мезоуровень), по результатам которого можно будет проводить более эффективную региональную политику стимулирования и рационального использования мигрантских средств. Проанализированы статистические данные Национального банка Украины относительно динамики частных денежных переводов и указана важность совершенствования методики учета неформальных каналов их поступления. Сделан обзор и исследованы региональные аспекты поступления средств мигрантов, особенности и каналы их использования в Украине, в частности, выявлены характерные различия динамики денежных переводов в западные области страны. Получили развитие методические подходы к определению масштабов переводов трудовых мигрантов на региональном уровне, что позволило приблизительно оценить суммы таких поступлений по формальным и неформальным каналам в разрезе укрупненных территориальных зон Украины. Оценка переводов мигрантов по неформальным каналам осуществлена с учетом склонности мигрантов к использованию таких способов передачи средств в зависимости от страны пребывания мигранта. Оценка формальных переводов мигрантов базировалась на официальной статистике НБУ о переводах физических лиц в иностранной валюте в Украину в разрезе регионов. На западные области приходилось 53,17 % переводов трудовых мигрантов; на восточные — 18,47 %; на южные — 10,61 %. По результатам расчетов общие переводы трудовых мигрантов в Украину оценены в 17,64 млрд долл. США в течении 2015–2017 гг. В целом в стране преобладает доля переводов по неформальным каналам (10,09 млрд долл. США), однако выявлена существенная территориальная дифференциация. Для детализации и с целью более точной оценки региональной специфики рекомендуется совершенствовать подходы к мониторингу потоков денежных переводов как на макроуровне, так и в региональном разрезе.

Ключевые слова: денежные переводы, оплата труда, регион, трудовые мигранты, формальные и неформальные каналы.

Постановка проблеми. Оцінка кількісних та якісних характеристик приватних грошових переказів упродовж багатьох років в Україні нашттовується на проблеми об'єктивного визначення їхнього реального масштабу, каналів надходження в країну, географічної структури тощо. У комплексі окреслені проблемні аспекти тісно пов'язані з масштабом трудової міграції з України, який теж оцінюється по-різному. Згідно із дослідженнями, виконаними *GfK Ukraine* на замовлення Представництва Міжнародної організації з міграції, в Україні у 2017 році, на момент опитування, за кордоном перебувало 915 тис. осіб трудових мігрантів [1]. За даними агенції *Bloomberg* [2], лише у Польщі у 2018 році було зареєстровано 1,5 мільйони трудових мігрантів із України, не виключено, що ще півмільйона працюють без реєстрації [3]. За результатами обстеження Державної служби статистики, упродовж 2015–2017 років виявлено 1,3 млн осіб трудових мігрантів. Навіть за цими даними є всі підстави робити висновок про неповноту охоплення обстеженнями населення України, що бере участь у трудовіграційних виїздах за кордон. Крім того, слід наголосити, що практично відсутні дані про точні обсяги переказів трудових мігрантів у регіональному зрізі з урахуванням як формальних, так і неформальних каналів надходжень, зокрема на

прикордонні території (регіони), а це ускладнює можливості оцінки їхнього впливу на мезо- та мікрорівні.

Актуальність дослідження. Значимість і важливість обсягів трансфертів трудових мігрантів на певних територіях у контексті як зростання рівня добробуту населення, так і підвищення ефективності регіональної політики проявляється в тому, наскільки результативними можуть бути інструменти залучення валютних надходжень на користь фізичних осіб для реального їх інвестування не лише у вирішення поточних потреб споживчого характеру, але й для розвитку інфраструктури села (громади), активізації підприємницької активності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням трудової міграції та викликаним нею потокам переказів коштів, їх мотивам та напрямом подальшого інвестування присвячені праці А. Гайдучього (А. Gaidutski), Т. Кізими (Т. Kizyma), І. Крупки (І. Krupka), П. Кухти (Р. Kukhta), О. Купец (О. Kupets), Р. Ластовецької (R. Lastovetska), Е. Лібанової (E. Libanova), О. Малиновської (O. Malynovska), В. Онищука (V. Onyshchuk), О. Позняка (O. Pozniak), Дж. Франкеля (J. Frankel). У переважній більшості досліджень увагу акцентовано на макроекономічних пропорціях та особливостях надходження коштів із країн працевлаштування мігрантів до країн-реципієнтів, на каналах формального та неформального їх руху. Однак регіональні аспекти інвестування та витрачання зароблених за кордоном коштів потрапляють у зону уваги науковців фрагментарно. Дослідженнями трудові міграційних процесів у транскордонному регіоні (Закарпатській області) займалися науковці Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, Мукачівського державного університету [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявний доробок, за сучасних умов суттєвого зростання потоків трудової міграції та зміни її географічної структури потребують глибокого дослідження характеристики цього явища на рівні регіонів, можливості стимуляційного впливу коштів, зароблених мігрантами за кордоном.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних макроекономічних особливостей надходження коштів трудових мігрантів в Україну, виявлення їхньої специфіки в регіональному розрізі.

Новизна роботи полягає в розвитку методичних підходів до визначення обсягів переказів від трудових мігрантів на регіональному рівні, що дало можливість оцінити суми таких надходжень формальними та неформальними каналами у розрізі укрупнених територіальних зон України.

Фактичний матеріал. Дослідження базується на даних Державної служби статистики України, зокрема статистиці ВВП, ВРП, кількості населення України за регіонами, на офіційній статистиці НБУ про обсяги приватних грошових переказів [5] в Україну у 2008–2018 роках у розрізі формальних та неформальних каналів (макрорівень) і динаміці грошових переказів в Україну у 2015–2018 роках за офіційними каналами (мезорівень).

Методи дослідження. У процесі дослідження використано загальнонаукові методи аналізу і синтезу для узагальнення і систематизації ролі грошових переказів на різних рівнях; метод порівнянь – для виявлення міжрегіональних відмінностей та впливу фактору прикордонного розташування регіону на обсяги переказів; статистичні методи – для збору та систематизації даних; абстрактно-логічний метод – для формулювання висновків за результатами дослідження.

Основні результати дослідження. Упродовж останніх 15–20 років вітчизняні науковці вивчали процеси трудової міграції за кордон, а також проблематику формування доходів мігрантів і використання грошових переказів, що надходять в країну з-за її меж. Зокрема, О.А. Малиновська зазначає, що масштаби та динаміка переказів мігрантів закономірно загострили увагу до їхнього впливу на соціально-економічний розвиток [6].

А.П. Гайдуцький пропонує розглядати грошові перекази крізь призму міграційного капіталу, який виконує пряму та мультиплікаційну капіталотворювальну функцію, стимулює людський, соціальний та економічний розвиток домогосподарств, місцевих територій і країни-реципієнта загалом [7, с. 11]. В.О. Онищук звертає увагу на стабілізаційний і компенсаційний характер переказів трудових мігрантів, які мінімізують ризики, пов'язані із фінансовою нестабільністю та рецесивними явищами в українській економіці [8, с. 83]. Р. Ластовецька доходить висновку, що «в довгостроковій перспективі перекази також стимулюють розвиток інфляційних процесів через зростання сукупного попиту населення» [9, с. 19–20].

У деяких вітчизняних публікаціях [10, 11] йдеться про приватні грошові (валютні) перекази як про фактор фінансової безпеки та стабільності держави-отримувача, адже вони сприяють зміцненню національної грошової одиниці, зменшенню дефіциту торгового балансу країни, сприяють фіскальній консолідації. Також відмічений вплив переказів на розвиток ринку фінансових послуг та його інфраструктури [6, с. 14].

До інших позитивних напрямів впливу на розвиток економіки країн походження мігрантів віднесено: зростання ВВП; інвестиційний ресурс, що діє через зростання попиту на товари; скорочення рівня бідності в регіонах, звідки походять мігранти [12]; зміна структури витрат домогосподарств; зростання витрат на освіту; поліпшення умов проживання; позитивний вплив на рівень зайнятості та економічне зростання (у разі спрямування частини коштів на розвиток підприємництва) [6, с. 14].

Комплексний огляд [6] загроз і викликів, що породжують перекази трудових мігрантів для країни реципієнта, охоплює: збільшення споживацьких настроїв, знецінення авторитету праці, орієнтування на подальшу міграцію молоді, дефіцит робочої сили в країні; якщо перекази створюють попит, що не задовольняється за рахунок зростання місцевого виробництва, то вони провокують інфляцію; за значних обсягів валютних надходжень відбувається завищення курсу національної валюти, що зменшує конкурентоспроможність власних товарів на міжнародному і внутрішньому ринках; перекази гальмують необхідні реформи і через зниження тиску на уряди, і через послаблення соціального напруження, запобігаючи суспільним кризам, які спричиняють зміни.

Узагальнення опрацьованих теоретичних підходів дає підстави до висновку, що в науковій літературі дискутуються три основні напрями впливу переказів: 1) на добробут домогосподарств, рівень бідності і майнове розшарування; 2) на зайнятість, виробництво та економічний розвиток; 3) на скорочення дефіциту торговельного та платіжного балансу, на стан внутрішнього валютного ринку. Тобто результати впливу переказів вивчаються на мікро- і макрорівні. Однак особливий наголос варто робити і на мезорівні їхнього впливу, оскільки на цьому рівні проявляються певні специфічні характеристики як міграційних потоків, так і потоків валютних переказів із-за кордону. Саме на регіональному рівні реалізовується державна політика регіонального розвитку та повинна розбудовуватись система стимулювання інвестиційного спрямування мігрантських доходів.

Окрім обґрунтування соціально-економічної сутності та значення грошових переказів трудових мігрантів проблемним залишається питання їх достовірної кількісної

оцінки. За інформацією НБУ, складання статистики приватних переказів – складніше завдання порівняно з іншими компонентами платіжного балансу, оскільки необхідно комбінувати різні джерела інформації (дані фінансового сектору, опитування трудових мігрантів, оцінки на підставі моделі даних, дзеркальна статистика країн, з яких надходять перекази), залежно від наявності тих чи інших даних. У багатьох випадках це призводить до недооцінювання обсягів та асиметрії в даних різних країн [5].

Також існує експертна думка, що «показник трансфертів фізичних осіб є вельми зручним інструментом для статистичної маніпуляції. Нацбанк може доволі чітко визначати тільки ті транзакції, які здійснюються через міжнародні платіжні системи і банки. А оскільки інша частина переказів не може бути оцінена точно, то, «маніпулюючи цим показником, можна щорічно завищувати показник зростання ВВП країни на 0,5–1 %» [13].

Зміна міграційного вектора шляхом переорієнтації короткострокових мігрантів з Росії до Польщі після 2014 року призвела до значного недооцінювання обсягів приватних грошових переказів через надзвичайно низьку частку офіційних переказів із Польщі. У зв'язку з цим, а також із рядом інших об'єктивних факторів, Департамент статистики та звітності НБУ здійснив перегляд методики розрахунку та перерахунок даних щодо приватних переказів з 2015 року з використанням дзеркальної статистики (дані основних країн-партнерів – Польщі та Росії). Основним результатом перерахунку стало збільшення обсягів приватних грошових переказів в Україну, зростання їхньої частки відносно ВВП країни (до 8,2 % у 2017 році) та зміна структури за каналами надходження в бік суттєвого збільшення неформальних каналів (табл. 1) [5].

Таблиця 1. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну у 2008–2018 рр. у розрізі формальних та неформальних каналів

Рік	Всього, млн дол. США	Через коррахунки банків		Через міжнародні платіжні системи		Неформальними каналами		Обсяг грошових переказів, % до ВВП
		млн дол. США	% до заг. обсягу	млн дол. США	% до заг. обсягу	млн дол. США	% до заг. обсягу	
2008	6177	3275	53,02	2097	33,95	805	13,03	3,40
2009	5370	2832	52,74	1825	33,99	713	13,28	4,60
2010	5862	2959	50,48	2126	36,27	777	13,25	4,10
2011	7019	3252	46,33	2804	39,95	963	13,72	4,10
2012	7526	3278	43,56	3213	42,69	1035	13,75	4,10
2013	8537	3293	38,57	4084	47,84	1160	13,59	4,50
2014	6489	2410	37,14	3190	49,16	889	13,70	4,80
2015	6959 (5154)	2005 (2006)	28,81	2331 (2135)	33,50	2623 (1013)	37,69	7,60
2016	7535 (5425)	2145 (2279)	28,47	2345 (2126)	31,12	3045 (1020)	40,41	8,10
2017	9264 (7265)	2591 (2279)	27,97	2247 (2126)	24,26	4426 (1020)	47,78	8,2
2018	11111	3420	30,78	2255,00	20,30	5436	47,92	8,5

Примітка. Сірим кольором виділено роки, для яких НБУ здійснено оновлення методичних підходів обрахунку переказів, у дужках зазначені обсяги переказів до перерахунку.

Джерело: розраховано за даними [14].

Відбулось скорочення руху коштів через кореспондентські рахунки банків, міжнародні платіжні системи та, відповідно, майже триразове зростання частки доправлених у країну неформальними каналами коштів – до 47,88 % у 2018 році порівняно з 13,03 % у 2008 році. Особливо різко структурні зміни проявились з 2015 року – року перегляду методики [14].

Характерно, що географія переказів в Україну суттєво розрізняється за каналами їх надходжень [16]. У 2017 році офіційними каналами найбільше передано коштів із США, Росії та Німеччини, у 2018 році ситуація суттєво змінюється: Росія переміщується на четверту позицію, поступившись місцем іншим країнам. За загальними обсягами (з урахуванням неформальних каналів) домінують перекази з Польщі, на другому місці – Росія, на третьому – США та Чеська Республіка (у 2018 році). Ще одна відмінна деталь: саме з Польщі, Росії, а також з Чеської Республіки найбільша частка переказів надходить неформальними каналами (93,6; 74,2; 91,6 % відповідно), що, очевидно, пояснюється географічною близькістю, можливостями здійснення регулярних поїздок мігрантів на батьківщину та / або налагодженими каналами комунікацій і передання зароблених коштів через інших осіб. Частка неформальних надходжень із Італії суттєво менша – 50,9 %, а перекази з інших основних країн-донорів практично всі надходять лише офіційно (США, Німеччина, Велика Британія, Кіпр, Греція).

Значимість приватних переказів із-за кордону як вагомого фактору надходження валютних коштів на внутрішній ринок актуалізується за умов скорочення (або нестабільної динаміки) експорту та притоку іноземних інвестицій в країну [15–18]. За період 2008–2018 років головним джерелом надходжень валюти на внутрішній ринок України були і залишаються надходження від експорту. Одночасно прямі іноземні інвестиції виявились дещо більшими за обсягом від приватних грошових переказів лише в окремі роки (2008, 2010–2012), а починаючи з 2013 року їх сума в 2–4 рази менша за обсяги переказів [5]. Отже останні шість років найбільшими «інвесторами» української економіки є вітчизняні трудові мігранти.

Однак опитування [4, 5] демонструють, що переважна більшість таких додаткових доходів спрямовується не на інвестиційні цілі чи на розвиток власної справи в Україні, а на поточні витрати, ремонт і купівлю нерухомості, заощадження, лікування та оздоровлення, освіту дітей.

У контексті вивчення проблематики переказів трудових мігрантів, що надходять у країну, важливим є виявлення їхньої значимості у загальних переказах коштів в Україну. За період 2015–2018 років спостерігається зростання чистої оплати праці в обсягах переказів (з 59,15 до 70,74 %) за скорочення частки приватних трансфертів [14–16].

Разом із тим, приватні трансферти у частині інших приватних трансфертів зростають як за обсягами, так і за часткою. Робітники, що працюють за кордоном більше року, зменшують обсяги переказів на батьківщину. Очевидно мова йде про цілі родини чи окремих осіб, які не планують повертатись додому. Також слід взяти до уваги, що більшість приватних трансфертів пов'язана з оплатою послуг (інші приватні трансферти склали у 2015 р. 26,3 % приватних переказів, а у 2018 р. – 21,4 %), а не з трудовою міграцією, і цей фактор варто враховувати у аналізі та для уточнення методики визначення обсягів неформальних надходжень чи ухвалення управлінських рішень на регіональному та макрорівні.

Дослідження регіональних особливостей і тенденцій надходження валютних переказів з-за кордону наштовхується на проблему браку статистичних даних та розгор-

нутої інформації. Адже офіційна статистика НБУ щомісяця оприлюднює дані щодо отриманих банківських переказів фізичних осіб в іноземній валюті з-за меж України в регіональному розрізі з перерахунком їх у гривневий еквівалент. Однак мова йде лише про обсяги тих грошових коштів, що надходять через формальні канали (банки та міжнародні платіжні системи). У регіональному розрізі за обсягами таких надходжень переказів домінує північний регіон, частка якого суттєво зросла з 23,54 % у 2015 році до 33,07 % у 2018 році. Така першість цього регіону забезпечується виключно за рахунок міста Київ, на який у 2017–2018 роках припадає понад чверть усіх надходжень переказів офіційними каналами. Домінування столиці України за обсягами офіційних грошових переказів з-за кордону на користь фізичних осіб (попри незначну частку цього регіону в чисельності мігрантів) дає можливість зробити висновок-припущення про домінантне значення в цих процесах надходжень на користь резидентів, які працюють в Україні на замовлення та за оплату від нерезидентів (наприклад, фахівці ІТ сфери, що працюють на умовах аутсорсингу). Найменша частка характерна для центрального регіону – 5–6 %. Західний регіон із близько 70 % усіх трудових мігрантів забезпечує лише 15–17 % офіційних переказів, а в ньому найбільша частка припадає на Львівську область. Суттєвою є частка південного регіону (26–27 %), а в ньому – Одеської області (19–20 %), що пояснюється міжнародним портовим статусом Одеси, великою кількістю моряків та інших працівників морського флоту, а також тим, що Україна є в переліку найбільших країн-постачальників робочої сили для світового торговельного флоту.

Проте статистичні дані НБУ та обстеження Державної служби статистики у регіональному зрізі відображають результати, які допомагають дослідити процеси трудової міграції з різних позицій. За результатами модульного вибіркового опитування населення щодо зовнішньої трудової міграції [19], у період 2015–2017 років кількість українських трудових мігрантів становила 1303,3 тис. осіб, із них на західну територіальну зону припадало 69,3 % мігрантів, на центральну – 9,2 %, на південну – 8,64 %, на східну – 6,8 %, на північну – 5,98 %, що дає підстави зробити припущення про домінантну позицію західної зони й в отриманні грошових переказів із-за кордону від заробітчанин. Однак статистичні дані НБУ щодо офіційних надходжень переказів на користь фізичних осіб його не підтверджують.

З точки зору практичної значущості та впливу на добробут домогосподарств й окремих мешканців важливо дослідити обсяги надходжень переказів в іноземних валютах, що припадають на одну особу. Розрахунок цього показника відображає його суттєву регіональну диференціацію: у 2015–2016 роках найбільша сума переказів припадала на одного мешканця Одеської області (8,9–11,48 тис. грн). Проте вже у 2017–2018 роках деяке випередження притаманне для м. Київ (13–16,47 тис. грн) [20–22].

Якщо здійснити порівняння аналогічного показника для західних областей та областей, що межують із кордоном ЄС, то в даному випадку найменші обсяги офіційних переказів в іноземній валюті припадали на одного мешканця у Волинській, Рівненській та Закарпатській областях (2015–2018 роки), що пов'язано із порівняно низькими обсягами переказів. Найбільшим цей показник був у Тернопільській та Чернівецькій областях, в останній він перевищував середній його розмір у країні загалом (табл. 2), однак в даному випадку зіграв роль чинник «заселеності» регіону. Це дає підстави припустити, що інтенсивність міграційних процесів у цих двох прикордонних областях є порівняно вищою.

Таблиця 2. Динаміка грошових переказів в Україну (за офіційними каналами), їх відношення до валового регіонального продукту (ВРП) та кількості населення у розрізі західних областей України в 2015–2018 роках

Область	2015			2016			2017			2018	
	млн грн	% до ВРП	на 1 особу, тис. грн	млн грн	% до ВРП	на 1 особу, тис. грн	млн грн	% до ВРП	на 1 особу, тис. грн	млн грн	на 1 особу, тис. грн
Україна, загалом	111547,0	5,6	2,6	135524,5	5,7	3,2	149230,3	5,0	3,5	169020,4	4,0
Волинська	891,2	2,8	0,9	1100,4	3,1	1,1	1277,0	2,5	1,2	1400,6	1,4
Закарпатська	2014,0	7,0	1,6	2183,0	6,7	1,7	2169,9	5,0	1,7	2001,8	1,6
Івано-Франківська	3183,3	6,9	2,3	3839,3	7,5	2,8	4105,6	6,4	3,0	4054,7	2,9
Львівська	4800,9	5,1	1,9	6106,4	5,3	2,4	6899,5	4,7	2,7	7387,2	2,9
Рівненська	1060,4	3,0	0,9	1270,4	3,2	1,1	1498,7	3,1	1,3	1590,9	1,4
Тернопільська	2586,3	9,7	2,4	3087,9	9,9	2,9	3377,6	8,3	3,2	3498,4	3,3
Хмельницька	1839,3	4,5	1,4	2285,2	4,7	1,8	2447,8	3,8	1,9	2476,4	1,9
Чернівецька	2683,2	14,5	3,0	3218,5	15,2	3,5	3786,9	13,2	4,2	3858,4	4,3

Джерело: розраховано авторами за даними НБУ та Державної служби статистики [20–22].

Привертає увагу той факт, що в усіх західних областях за період 2015–2018 років відбулося незначне зростання обсягів офіційних грошових переказів із-за кордону, за винятком Закарпатської області. За власними спостереженнями та експертними оцінками авторів, це пов'язано з переходом частини трудових мігрантів на вахтовий метод роботи у прикордонних країнах ЄС унаслідок: введення безвізового режиму з ЄС, активізації залізничного сполучення з Угорщиною, наявності пішохідних пунктів перетину (що у комплексі пришвидшило перетин кордону, порівняно з автомобільним транспортом). Вибіркові опитування, проведені авторами цієї статті у територіальних громадах, близьких до прикордоння, засвідчили, що біля 4,7 % їх населення залучено саме до маятникових трудових міграцій за кордон.

Вагомість грошових переказів для регіональної економіки демонструє показник їх відношення до ВРП. Достатньо високий його рівень спостерігався у 2015–2016 роках у Чернівецькій (близько 15 %) та Тернопільській (близько 10 %) областях, які є умовно порівняно «бідними», отже і трансферти трудових мігрантів для них більш значущі. У 2017 році цей показник знизився як загалом в Україні, так і у більшості західних областей. Це пов'язано із підвищенням у 2017 році темпів росту ВРП, які особливо високими були саме у західних областях країни.

Отже, масштаби надходжень офіційних переказів у прикордонні області країни не підтверджують припущення про важливість чи більшу значущість цього каналу валютних надходжень саме для них. Однак неформальні канали тут імовірно задіяні активніше, оскільки для мешканців, що проживають у населених пунктах, наближених до державного кордону, властиві більші масштаби короткострокової (легальної та нерегульованої) міграції, наслідком якої стають відносно невеликі, проте перманентні обсяги заробітків, що ввозяться в країну в готівковому вигляді, офіційно

не обліковуються, однак справляють вплив на фінансовий стан домогосподарств, структуру їхнього споживання, ситуацію на локальних валютних ринках, у першу чергу готівкових секторів.

Відповідно постає питання розрахунку обсягів переказів у регіональному зрізі. Наприклад, О. Позняк [23] пропонує з цією метою розподіляти обсяг переказів між регіонами залежно від кількості мігрантів із урахуванням рівня їхніх заробітків у країнах перебування (коефіцієнт оціночний і залежить від країни перебування мігрантів).

У межах даного дослідження пропонується дещо розвинути цей підхід з урахуванням таких фактів:

1. Статистичні дані НБУ щодо обсягів переказів фізичних осіб, хоч і наближено, проте відображають регіональні тенденції. Основною ж проблемою є відмінність цих співвідношень від виявлених тенденцій щодо кількості мігрантів із регіонів. Тому здійснюючи розрахунки варто зосередити увагу на частині переказів, що надходить неформально.

2. Для досягнення вищої точності обчислень неформальних переказів доцільно використовувати визначені НБУ та Держстатом показники, щодо яких можливе порівняння.

3. Запропоновано враховувати схильність мігрантів до використання неофіційних каналів переказів залежно від країни перебування та фактичних обсягів надходжень, що висвітлює статистика НБУ у вартісному виразі.

4. Оцінювання офіційної частини переказів у регіональному зрізі запропоновано здійснювати за двома методами: аналогічно до попереднього пункту та формул (1) і (2); на основі статистичної інформації про обсяги переказів фізичних осіб в іноземній валюті.

Подальші розрахунки здійснені за укрупненими територіальними зонами України, адже у такій формі дані представлені Державним комітетом статистики [19]. Для визначення обсягів грошових переказів трудових мігрантів неформальними каналами до i -го регіону застосовані формули (1) і (2):

$$PN_i = \sum_{j=1}^n (MN_{ij} \times PNM_j), \quad (1)$$

$$PNM_j = \frac{PN_j}{MN_j}, \quad (2)$$

де PN – обсяги переказів коштів за неформальними каналами; MN – кількість трудових мігрантів, що направляє кошти неформальними каналами; PNM – обсяг переказів за неформальними каналами на 1 особу, яка застосовує такі методи; i – територіальна зона України, j – країна перебування мігранта.

Первинними даними для розрахунків є: частка осіб, що направляють кошти неформальними каналами (особисто, через друзів, родичів, кур'єрів, водіїв автотранспорту) у розрізі країн перебування мігранта [19, с. 27]; кількість трудових мігрантів за країнами перебування і територіальними зонами [19, с. 6]; обсяги приватних грошових переказів в Україну за основними країнами за неофіційними каналами надходження [20]. Проміжні результати розрахунків відображені у табл. 3.

Стовбці другий та третій у табл. 3 довідково ілюструють відмінності у схильності осіб, що застосовують неформальні канали, та їхніх заробітках, а отже й

Таблиця 3. Характеристика переказів коштів в Україну за неформальними каналами (НК) залежно від країни перебування трудових мігрантів

Країни перебування	Частка переказів НК у 2016 р., %	Частка трудових мігрантів, що направляли кошти НК у 2016 р., %	Кількість осіб, що направляли кошти НК, тис. осіб	Обсяги переказів НК на 1 особу, що застосовує такі способи (2015–2017 рр.), тис. дол. США
Польща	95,15	76,70	388,49	15,76
Росія	39,35	69,00	236,26	8,53
Італія	51,05	72,30	106,06	5,82
Чехія	91,56	85,10	104,25	9,87
США	0,03	0,00	0,00	–
Білорусь	–	100,00	22,50	–
Португалія	19,21	75,40	15,31	1,75
Угорщина	–	100,00	17,10	0,00
Ізраїль	0,06	0,00	0,00	–
Німеччина	0,00	69,70	7,11	0,11
Інші країни	1,59	38,60	24,86	11,16

Джерело: розраховано авторами за даними [19, 20].

обсягах переказів (Польща, Італія та Росія). Характерним є випадок Німеччини, для якої обстеження Держстату відобразило застосування неформальних каналів 69,70 % осіб, а дані НБУ свідчать про відсутність у 2016 році таких переказів (упродовж 2015–2017 років їх частка була 0,09 %). Подібне, проте не настільки яскраво виражене, співвідношення виявлене щодо Португалії. Ситуація, що склалася, вочевидь, свідчить про доцільність розгляду питання про детальніше вивчення Національним банком України джерел інформації щодо цих двох країн. Результати розрахунків відображено у табл. 4.

Щодо переказів, направлених за офіційними каналами, вище визначено можливість застосування двох підходів для їх оцінки:

1. Розрахунок обсягів переказів офіційними каналами та осіб, що застосовують такі способи у розрізі країн перебування мігранта та регіонів (аналогічно табл. 3). Оцінювання, здійснене на цій основі для територіальних зон України, показало: для Заходу отримано розрахункові дані у 2,88 рази вищі, ніж фактичні надходження переказів фізичних осіб за офіційними каналами. Такий показник, навіть із урахуванням змін валютних курсів, є необґрунтованим, а результати підходу не взяті до уваги.

2. Другий підхід передбачає використання інформації про обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті в Україну у розрізі регіонів.

Недоліками його застосування є: вплив коливань валютних курсів, адже показники подано у гривні; власне суми переказів за офіційними каналами охоплюють не лише надходження від операцій, пов'язаних із трудовою міграцією. Для коригування показників застосовано співвідношення інших приватних трансфертів (не пов'язаних із міграцією) до приватних переказів, розрахованих для цілей платіжного балансу: 2015 р. – 26,3 %, 2016 р. – 24,35 %, 2017 р. – 21,58 %. Крім того, базуючись на цьому

Таблиця 4. Розрахунковий обсяг грошових переказів трудових мігрантів в Україну, 2015–2017 рр.

Показник	Всього в Україні	За територіальними зонами				
		Північ	Центр	Південь	Схід	Захід
Перекази за неформальними каналами, млн дол. США	10094,00	640,04	953,73	716,84	485,17	7298,21
частка у загальних переказах, %	57,23	45,86	54,96	38,32	14,89	77,82
Перекази за офіційними каналами надходження, млн дол. США	7544,06	755,75	781,52	1154,03	2772,35	2080,40
частка у загальних переказах, %	42,77	54,14	45,04	61,68	85,11	22,18
Всього переказів, млн дол. США	17638,06	1395,79	1735,25	1870,87	3257,52	9378,61

Джерело: розраховано авторами за даними [19, 20].

аналізуванні, до уваги не взято перекази Києва та Одеської області. Середньорічні офіційні курси гривні за 100 доларів США, на основі яких здійснено розрахунки, такі: 2015 р. – 2184,47; 2016 р. – 2555,13; 2017 р. – 2659,66. Результати розрахунків відображено у табл. 4.

Отримані результати є меншими за ті обсяги переказів трудових мігрантів, які активно обговорювали у засобах масової інформації (і які базувалися на загальних обсягах переказів в Україну, без виділення трудовіграційної складової). Упродовж 2015–2017 років на західні області припадало 53,17 % переказів трудових мігрантів; на східні – 18,47 %; на південні – 10,61 %. Отже, структура загальних надходжень від трудової міграції у територіальному розрізі дещо відмінна від структури міграцій за кордон.

Загалом в Україні переважає частка переказів, направлених за неформальними каналами, однак у територіальному зрізі виявлено суттєві розбіжності. Частка офіційних переказів переважає у північному і південному регіонах, навіть за умови неврахування деяких територій. Досить високою виявилася частка офіційних переказів для східних регіонів, що може бути пов'язано із вищою часткою інших трансфертів (наслідок аутсорсингу, тіньових схем, надання інших послуг), ніж ураховані у даній роботі. Тобто отримані результати свідчать про необхідність подальшого вдосконалення обрахунків у частині оцінювання офіційних переказів в Україну, не пов'язаних із трудовою міграцією.

Висновки. 1. Відомі дослідження впливу трансфертів трудових мігрантів концентрують увагу на наслідках макро- та мікрорівня. Для домогосподарств переважають позитивні наслідки таких надходжень. Натомість на національному рівні виявляються неоднозначні тенденції, які за умов відсутності цілеспрямованої державної політики можуть не мати довгострокового позитивного впливу.

2. Зміна методики обрахунку обсягів приватних грошових переказів забезпечує врахування як формальних, так і неформальних каналів їх надходження в країну. 2018 року загальний обсяг надходжень склав 11,1 млрд дол. США, 47,92 % яких надійшли неформальними каналами. У зв'язку з цим особливо актуальною є потреба

подальшого вдосконалення методики виявлення надходжень від трудових мігрантів за неформальними каналами, зокрема на рівні регіонів країни.

3. У роботі розвинуто методичні підходи до встановлення обсягів переказів від трудових мігрантів на регіональному рівні, що дало можливість оцінити суми таких надходжень за формальними та неформальними каналами у розрізі укрупнених територіальних зон України. Оцінювання переказів мігрантів за неформальними каналами здійснено з урахуванням схильності мігрантів до застосування таких способів передачі коштів залежно від країни перебування мігранта. Оцінка формальних переказів мігрантів базувалася на офіційній статистиці НБУ щодо переказів фізичних осіб у іноземній валюті в Україну у розрізі регіонів.

4. Для проведення подальших досліджень, виявлення регіональних особливостей, моніторингу потоків грошових переказів як на макрорівні, так і в регіональному розрізі важливо здійснювати постійне удосконалення методики обліку надходжень від трудових мігрантів із-за кордону, в т. ч. і підходів до оцінювання їх формальних і неформальних каналів і, що не менш важливо, підвищувати ефективність державної та регіональної політики стимулювання ефективного розміщення надходжень валютних коштів на користь українських резидентів – фізичних осіб.

На макрорівні вдосконалення підходів до обрахунку переказів мігрантів може стосуватися продовження НБУ досліджень міграційних тенденцій (аналогічно до вже врахованих результатів виконаного за проектом Міжнародної організації праці опитування «Дослідження та діалог щодо політики у сфері міграції і грошових переказів» у 2014–2015 рр.). Стосовно деяких країн (Німеччина, Португалія) доцільно розглянути питання уточнення джерел даних, адже суттєва кількість трудових мігрантів направляє кошти із цих країн неформальними каналами, а рівень заробітку там є високим.

На регіональному рівні доцільним є виконання робіт, спрямованих на виявлення в офіційних переказах фізичних осіб в Україну тих трансфертів, які не пов'язані з трудовою міграцією. Точність розрахункових оцінок для регіонів також може бути підвищена після аналізу деталізованих даних НБУ щодо резидентності отримувачів та відправників коштів. У разі зацікавленості певних регіонів у залученні надходжень трудових мігрантів до інвестиційних процесів можливе ініціювання додаткових обстежень щодо очікувань і мотивації трудових мігрантів та їхніх домашніх господарств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми в Україні. *GfK Ukraine* на замовлення Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/migration_and_human_trafficking_in_ukraine_2017_ukr.pdf (дата звернення: 10.03.2019).
2. Lure of Polish riches leaves Ukraine bereft of workers // Bloomberg [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-02-19/lure-of-polishriches-leaves-ukraine-bereft-of-workers> (дата звернення: 10.03.2019).
3. Польські заробітки лишають Україну без робочих рук // Bloomberg. Економічна правда. 19.02.2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/02/19/634220/> (дата звернення: 21.03.2019).
4. *Пітюлич М.І.* Регулювання трудові міграційних процесів в транскордонному регіоні. – Мукачево: Вид-во МДУ, 2015. – 148 с.
5. Перерахунок даних щодо приватних грошових переказів в Україну за 2015–2017 роки / Національний банк України. Департамент статистики та звітності. – Київ, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66364144> (дата звернення: 12.02.2019).

6. Малиновська О.А. Перекази мігрантів з-за кордону: обсяги, канали, соціально-економічне значення: аналітична доповідь. – Київ: НІСД, 2013. – 67 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old2.niss.gov.ua/public/File/2013_analit/perekazu.pdf (дата звернення: 15.04.2019).
7. Гайдучкий А.П. Грошові трансферти мігрантів у системі міжнародного ринку капіталу: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.02. – Київ, 2010. – 32 с.
8. Онищук В.О. Активізація стимулюючого впливу грошових переказів трудових мігрантів на економіку України // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 12. – С. 82–86.
9. Ластовецька Р.О. Особливості економічного розвитку України в умовах зростання грошових переказів з-за кордону // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2015. – Вип. 13. – С. 18–21.
10. Гладких Д.М. Приватні грошові перекази в Україну в умовах розвитку цифрової економіки: аспект фінансової безпеки держави // Стратегічні пріоритети. – 2017. – № 4. – С. 82–90.
11. Мачугіна М.В. Аналіз валютної безпеки як складової фінансової безпеки України // Ефективна економіка. – 2016. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4854> (дата звернення: 05.01.2019).
12. Дергач А.В. Механізми державного управління міграційними процесами в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02. – Київ, 2018. – 22 с.
13. Куц О. Польща вже не годувє? Як грошові перекази заробітчач до України стали приводом для маніпуляцій / 112.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.112.ua/mnenie/polshcha-vzhe-ne-hoduie-yak-hroshovi-perekazy-zarobitchan-v-ukrainu-staly-pryvodom-dlia-manipuliatsii-480776.html> (дата звернення: 03.03.2019).
14. Статистика зовнішнього сектору. Грошові перекази. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну у 2008–2018 роках / Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446#2 (дата звернення: 01.05.2019).
15. Статистика зовнішнього сектору. Грошові перекази. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну у 2017–2018 роках / Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446#2 (дата звернення: 01.05.2019).
16. Грошові перекази в Україну / Мінфін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer/?year=2018&sort=1> (дата звернення: 01.05.2019).
17. Прямі іноземні інвестиції / Мінфін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2018> (дата звернення: 01.05.2019).
18. Статистика зовнішнього сектору. Динаміка платіжного балансу України / Офіційний сайт НБУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446 (дата звернення: 01.05.2019).
19. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження): статистичний бюлетень. – Київ, 2017. – 36 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2019).
20. Статистика зовнішнього сектору. Показники валютного ринку. Інформація про обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті (регіональний розріз) / Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080 (дата звернення: 12.04.2019).
21. Валовий регіональний продукт у 2017 році: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ, 2019. – 158 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/04/zb_vgr_2017.pdf (дата звернення: 17.04.2019).
22. Чисельність населення України / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.04.2019).
23. Позняк О. Оцінювання наслідків зовнішньої трудової міграції в Україні / Демографія та соціальна економіка. – 2018. – № 2 (27). – С. 169–182. – <https://doi.org/10.15407/dse2016.02.169>

REFERENCES

1. *Doslidzhennia z pytan' mihratsii ta torhivli liud'my v Ukraini [Research on migration and human trafficking in Ukraine]* (2016). GfK Ukraine na zamovlennia Predstavnytstva Mizhnarodnoi orhanizatsii z mihratsii v Ukraini - GfK Ukraine on request of the Representative Office of the International Organization for

- Migration in Ukraine. Retrieved from http://iom.org.ua/sites/default/files/migration_and_human_trafficking_in_ukraine_2017_ukr.pdf [in Ukrainian].
2. Lure of Polish riches leaves Ukraine bereft of workers. (2018). *Bloomberg*. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-02-19/lure-of-polishriches-leaves-ukraine-bereft-of-workers>.
 3. Pol's'ki zarobitky lyshaiut' Ukrainu bez robochykh ruk [Lure of Polish riches leaves Ukraine bereft of workers]. (2018). *Bloomberg. Ekonomichna pravda - Bloomberg. Economic truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2018/02/19/634220/> [in Ukrainian].
 4. Pitiulych, M.I. (2015) *Rehuliuвання трудових мігрантів в транскордонній зоні: монографія [Regulation of labor migration processes in the transboundary region: monograph]* Mukachevo: MDU [in Ukrainian].
 5. Pererakhunok danykh schodo pryvatnykh hroshovykh perekaziv v Ukrainu za 2015-2017 roky [Re-count of data on private money transfers to Ukraine for 2015-2017]. (2018). *Natsional'nyj bank Ukrainy. Departament statystyky ta zvitnosti - National Bank of Ukraine. Department of Statistics and Reporting*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66364144> [in Ukrainian].
 6. Malynov's'ka, O.A. (2013). *Perekazy mihrantiv z-za kordonu: obsiahy, kanaly, sotsial'no-ekonomichne znachennia: analitychna dopovid' [Transfers by migrants from abroad: volumes, means, socio-economic significance: analytical report]*. NISR. Kyiv. Retrieved from http://old2.niss.gov.ua/public/File/2013_analit/perekazu.pdf [in Ukrainian].
 7. Hajduts'kyj, A.P. (2010). *Hroshovi transferty mihrantiv u systemi mizhnarodnoho rynku kapitalu [Money transfers by migrants in the international capital market system]*. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
 8. Onyschuk, V.O. (2018). Aktyvizatsiia stymuliuuchoho vplyvu hroshovykh perekaziv trudovykh mihrantiv na ekonomiku Ukrainy [Activation of the stimulating effect of labor migrants remittances on the Ukrainian economy]. *Investystii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience, 12*, 82-86 [in Ukrainian].
 9. Lastovets'ka, R.O. (2015). Osoblyvosti ekonomichnoho rozvytku Ukrainy v umovakh zrostannia hroshovykh perekaziv z-za kordonu [Features of Ukraine economic development in conditions of growing money transfers from abroad]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii. Ekonomika i menedzhment - Scientific Herald of the International Humanitarian University. Series: Economics and Management, 13*, 18-21 [in Ukrainian].
 10. Hladkykh, D.M. (2017). Pryvatni hroshovi perekazy v Ukrainu v umovakh rozvytku tsyfrovoi ekonomiky: aspekt finansovoi bezpeky derzhavy [Private money transfers to Ukraine in conditions of digital economy development: an aspect of the state financial security]. *Stratehichni priorityty - Strategic priorities, 4*, 82-90 [in Ukrainian].
 11. Machuhina, M.V. (2016). Analiz valiutnoi bezpeky iak skladovoi finansovoi bezpeky Ukrainy [Analysis of currency security as a component of Ukraine's financial security] *Elektronnyj zhurnal Efektyvna ekonomika - Electronic Journal Effective Economics, 3*. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4854> [in Ukrainian].
 12. Derhach, A.V. (2018). *Mekhanizmy derzhavnogo upravlinnia mihratsijnymy protsesamy v Ukraini [Mechanisms of State Management of Migration Processes in Ukraine]*. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
 13. Kusch, O. (2019). *Pol'scha vzhe ne hoduie? Yak hroshovi perekazy zarobitchan do Ukrainy staly pryvodom dlia manipuliatsij [Poland no longer feeds? How labor migrants money transfers to Ukraine became a pretext for manipulation]*. Retrieved from <https://ua.112.ua/mnenie/polshcha-vzhe-ne-hoduie-yak-hroshovi-perekazy-zarobitchan-v-ukrainu-staly-pryvodom-dlia-manipuliatsii-480776.html> [in Ukrainian].
 14. Dynamika obsiahiv pryvatnykh hroshovykh perekaziv v Ukrainu u 2008–2018 rokakh. Statystyka zovnishn'oho sektoru. Hroshovi perekazy. [Volume dynamics of private remittances to Ukraine in 2008-2018. External sector statistics. Remittances]. (2019). *Ofitsijnyj sajт NBU - Official website of NBU*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446#2 [in Ukrainian].
 15. Dynamika obsiahiv pryvatnykh hroshovykh perekaziv v Ukrainu u 2017–2018 rokakh. Statystyka zovnishn'oho sektoru. Hroshovi perekazy. [Volume dynamics of private remittances to Ukraine in 2017-2018.

- External sector statistics. Remittances]. (2019). *Ofitsijnyj sayt NBU - Official website of NBU*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=4444-6#2. [in Ukrainian].
16. Hroshovi perekazy v Ukrainu [Remittances to Ukraine]. (2019). *Ofitsijnyj sayt Minfin - Official website of Ministry of Finance*. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer/?year=2018&sort=1>.
 17. Priami inozemni investysii [Direct foreign investment]. (2019). *Ofitsijnyj sayt Minfin - Official website of Ministry of Finance*. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2018> [in Ukrainian].
 18. Dynamika platizhnoho balansu Ukrainy. Statystyka zovnishn'oho sektoru. Hroshovi perekazy. [Dynamics of Ukraine's Balance of Payments. External sector statistics. Remittances] (2019). *Ofitsijnyj sayt NBU - Official website of NBU*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446 [in Ukrainian].
 19. Zovnishnya trudova mihratsiya naselennya (za rezul'tatamy modul'noho vybirkovoho obstezhennya): statystychnyy byuletен' - External Labor Migration (Based on the Modular Sampling Survey): Statistical Bulletin. (2017). *Ofitsijnyj sayt Derzhstatu - Official website of SSSU*. Kyiv. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
 20. Informatsiia pro obsiahy perekaziv fizychnykh osib u inozemnij valiuti (rehional'nyj rozriz). Statystyka zovnishn'oho sektoru. Pokaznyky valiutnoho rynku. [Information on volumes of private remittances in foreign currency (regional breakdown). *External sector statistics. Foreign exchange market*]. (2019). *Ofitsijnyj sayt NBU - Official website of NBU*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080 [in Ukrainian].
 21. *Valovyj rehional'nyj produkt v 2017 rotsi: statystychnyj zbirnyk [Gross Regional Product in 2017: Statistical Collection]*. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy - State Statistics Service of Ukraine (2019), Kyiv, 158p. Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/04/zb_vrp_2017.pdf [in Ukrainian].
 22. Naseleння Ukrainy [Population of Ukraine]. (2019). *Ofitsijnyj sayt Derzhstatu - Official website of SSSU*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
 23. Pozniak, O.V. (2016). Otsiniuvannia naslidkiv zovnishn'oi trudovoi mihratsii v Ukraini [Evaluation of Consequences of External Labour Migration in Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika - Demography and social economy*, 2, 169-182. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2016_2_15-doi.org/10.15407/dse2016.02.169 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 20.05.2019.